

BR10965247 «ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІҢ, КӨШІ-ҚОН, УРБАНИЗАЦИЯ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДИНАМИКАСЫН, ФАКТОРЛАРЫН ЗЕРТТЕУ, ЦИФРЛЫҚ КАРТАЛАР МЕН БОЛЖАМДАРДЫ ӨЗІРЛЕУ»

2022 Ж. БАҒДАРЛАМАНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТУРАЛЫ

Зерттеудің мақсаты - факторлар жүйесінің демографиялық дамуға, көші-қонға, урбанизацияға әсерін анықтау, болашақ демографиялық жағдайдың параметрлерін, Қазақстанның демографиялық әлеуетін нығайту мүддесінде көші-қон саясатын бейімдеу бағыттарын негіздеу.

2-ШІ КЕЗЕҢ МІНДЕТТЕРІ (2022 Ж.)

- саяси-құқықтық; экономикалық; әлеуметтік-мәдени; табиғи-экологиялық; тарихи-географиялық фактор; урбанизация; Covid-19 пандемиясының Қазақстанның демографиялық дамуына әсерін қарастыру.

- Қазақстандағы көші-қонның әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-мәдени тәуекелдеріне баға беру, көшіп-қонушылардың интеграциясы мен бейімделу проблемаларын анықтау

-Қазақстандағы урбанизация сын-қатерлеріне, COVID-19 пандемиясының қалалардың дамуына, демографиялық және көші-қон әлеуеті мен Қазақстан қалаларының бейініне талдау жүргізу;

- болашақ демографиялық жағдайдың параметрлерін бағалауды жүргізу, өлім-жітім коэффициентінің динамикасын, халықтың жыныстық-жас құрылымын ескере отырып, демографиялық болжамды әзірлеу;

-көші-қон процестерін реттеуге бағытталған институционалдық-құқықтық шараларды зерттеу, нысаналы индикаторлардың қол жетімділігіне баға беру, ҚР демографиялық даму контекстінде көші-қон саясатының міндеттерін айқындау және негіздеу;

- тақырыптық демографиялық карталардың векторлық қабаттары мен сандық негізін жасау.

- ақпаратты жаңартуды, зерттеу нәтижелері, Бағдарлама іс-шаралары, жарияланымдар, енгізулер туралы ақпаратты орналастыруды жүргізу

2-ШІ КЕЗЕҢ НӘТИЖЕЛЕРІ (2022 Ж.):

ұзақ мерзімді тарихи процесте Қазақстандағы демографиялық эволюция мен өңірлік демографиялық құрылым дәстүрлі көбею түрінен индустриялық түрге көшуді айқындаған экономикалық, саяси, әлеуметтік - мәдени факторлардың

жиынтығымен, білім беру рөлінің, медициналық қызмет көрсету сапасының, әйелдің қоғамдағы жағдайының өзгеруімен, көп балалы емес отбасылар санының ұлғаюымен, қоғамның этноәлеуметтік құрылымының ерекшеліктеріне байланыстығы көрсетілген;

әлеуметтік-экономикалық факторлардың туу коэффициенті мен ЖІӨ-нің жан басына шаққандағы өзара байланысы, жан басына шаққандағы орташа номиналды кіріс пен әр түрлі уақыт аралығындағы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесінің негізінде әсері қарастырылды, әртүрлі тарихи кезеңдердегі айнымалылардың бір-біріне әсері (оң, байқалмайды, теріс) анықталды;

- кластерлік талдау негізінде жалпы өлім-жітім, сәбилер өлімі, демографиялық жүктеме коэффициенттері негізінде өңірлерді демографиялық әлеует бойынша топтастыру орындалды, жоғары (1), стационарлық (2) және төмен (3) демографиялық әлеуеті бар кластерлерге бөлінді, демографиялық өсудің баяулауы үшінші кластердің әсерінен болатындығы көрсетілген, кластерлік топтарда жан басына шаққандағы кірістер мен демографиялық көрсеткіштер арасында оң байланыстар жоқ екендігі көрсетілген;

- әлеуметтік-мәдени факторлардың рөлі білімнің қол жетімділігі арқылы қарастырылады, кәсіптік-техникалық оқу орындарын орналастырудың ерекшелігі ауылдағы 9 және 11 сынып түлектерінің жас топтарындағы өсіп келе жатқан айырмашылықты және екі есе алшақтықты анықтайтыны көрсетілген;

- нормативтік динамикалық модель негізінде демографиялық дамудың тұрақтылығының себеп-салдарлық байланыстарына талдау жүргізілді, бұл 2015 жылдан бастап туудың тұрақсыздығы 1990 жылдардың соңындағы процесстердің салдары ретінде бала тууға қабілетті жастағы әйелдер санының азаюына, бірінші және екінші баланың кезектілігі бойынша туудың төмендеуіне байланысты екенін көрсетті, ал тұрақты демографиялық көбеюді сақтау үшін көп балалы отбасыларды (4-5 баладан астам) қолдау қажет;

- Қазақстандағы көші-қон процестерінің проблемалары бойынша жүргізілген сараптамалық сауалнама негізінде көші-қонның әлеуметтік-саяси және әлеуметтік-мәдени тәуекелдеріне баға берілді, олардың ішінде ең маңыздылары маргинализация, қылмыстың өсуі, әлеуметтік шиеленіс, құқықтық құзыреттіліктің болмауы және қабылдаушы елдің мәдениеті мен дәстүрлерін қабылдамау, этносаралық, топаралық қақтығыстар, тілдік және коммуникативтік құзыреттердің болмауы айқындалды;

- көші-қонның (еңбек, жастар, ауылдық) әлеуметтік-экономикалық тәуекелдері анықталды, халықтың басқа елдер мен өңірлерге көшуіне әсер ететін осал тұстарды сәйкестендіре отырып, Қазақстан халқы үшін тартатын және итермелейтін факторлардың жиынтығы айқындалды; көші-қон ағындарын реттеу тетіктерін жетілдіру шаралары ұсынылды;

- өмір сүру деңгейінің көші-қон процестеріне әсері зерделенді, әлеуметтік қажетті тұтыну бюджетінен аспайтын орташа жалақы деңгейі бар жұмыскерлердің үлесі бойынша өңірлерге салыстырмалы талдау жүргізілді, Қазақстанның көптеген өңірлерінде орташа айлық жалақының деңгейі төмен (салық шегерілгенге дейін 150

мың теңгеге дейін) жұмыскерлер саны 52% - дан 74% - ға дейін құрайтыны көрсетілген%;

–мигранттардың сәтті бейімделуінің негізгі факторлары анықталды және ішкі мигранттарды, ең алдымен жастарды бейімдеу және бөлінген топтарды ескере отырып, сыртқы мигранттарды біріктіру бойынша ұсыныстар берілді;

– Солтүстік Қазақстан облысында жүргізілген фокус-топтардың нәтижелері негізінде Оңтүстік-Солтүстік бағдарламасын іске асырудың негізгі проблемалары анықталды, қоныс аудару бағдарламалары тиімсіз болатыны көрсетілді, әзірге келу өңірлерінде итермелеу сипатындағы факторлар басым болады, жергілікті халықты сақтау және ерікті қоныс аударушыларды тарту жөніндегі міндеттерді ұштастыру арқылы бағдарламалардың тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар берілді, инклюзивті даму қағидаттарын енгізу арқылы бағдарламаны іске асыру барысында әлеуметтік жанжалдардың жасырын факторларын төмендету;

- көші-қон процестерінің атаулы жалақы, жұмыссыздық, бейресми жұмыспен қамту, халықтың өмір сүру деңгейі, инвестициялар, мәдени-білім беру ортасы деңгейімен өзара байланысының көп факторлы факторлық моделі әзірленді;

- қалалық метаболизм тұжырымдамасы контекстінде қалалық метаболизм мәселелеріне талдау жүргізілді, Астана қаласының мысалында энергия ресурстарын тұтыну, ластаушы заттар шығарындылары мен халық саны арасындағы оң корреляциялық байланыс анықталды, Астана қаласының электр және жылу энергиясын тұтыну мен Алматы қаласындағы атмосфераның ластануының халық санының өсуіне тәуелділігінің неғұрлым жоғары дәрежесі анықталды;

- Қазақстандық үш мегаполистің өсуінің әлеуметтік салдары қарастырылды, жұмыспен қамту, жұмыссыздық, жан басына шаққандағы орташа шығыстар мен абаттандыру табыстарының динамикасы мен құрылымына талдау жүргізілді, аумақ пен су ресурстары бойынша мегаполистердің демографиялық сыйымдылығы тұрғысынан өсуге шектеулер бар, халық саны мен қылмыс деңгейінің, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санының, Астана және Алматы қалаларындағы тұрғын үй бағасының өзара байланысына корреляциялық талдау жүргізілді;

- Covid-19 пандемиясының Қазақстан қалаларына демографиялық зардаптарын бағалау жүргізілді, олар урбанизация қарқынының салыстырмалы түрде төмендеуінде, қалалардағы туу деңгейінің төмендеуінде, қала тұрғындары арасында артық өлім-жітімнің жоғары болуында, қала тұрғындары арасында Ана мен перинаталдық өлім-жітімнің өсуінде, пандемия кезеңінде өлім себептерінің құрылымының өзгеруінде көрінді;

- әр түрлі типтегі елді мекендердегі халықтың нақты санын ескере отырып, урбанизация деңгейін бағалаудың балама әдістері қарастырылды, оларды ескере отырып, Қазақстанда урбанизация әлеуетінің жоғары деңгейі бар екендігі анықталды;

- Қазақстанның 59 қаласы мен өңірлеріндегі қала халқының демографиялық тұрақтылығы мен ұтқырлығының бейініне талдау жүргізілді,

Қазақстан қалаларының демографиялық тұрақтылығына рейтингтік баға берілді;

- халық тығыздығының орташа төмен көрсеткіштерін ескере отырып, Қазақстан қалаларын жіктеудің баламалы тәсілдері ұсынылды, өңірлердің урбанистік қаңқасының осалдығын, оның ішінде Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарының мысалында демографиялық тұрақтылықты ескере отырып, әртараптандыру деңгейін бағалау және салыстырмалы бағалау берілді;

- еңбек тапшылығы бар өңірлерге қоныс аудару жөніндегі бағдарламаларды әзірлеу кезінде қоныстанудың ресми мәртебесімен қатар әртүрлі өлшемдерді: саны, табиғи өсуі, демографиялық орнықтылығы, халықтың тығыздығы, аумақтың урбанистік қаңқасының әртараптандырылуы мен осалдығы, этнодемографиялық тепе-теңдікті қамтамасыз етуі, шекараластығы назарға алу ұсынылды;

- 2050 жылға дейінгі халық санының болжамының нұсқалары әртүрлі болжау үлгілері негізінде әзірленді: перспективалық әдіс бойынша болжам (27,469 мың адам) және қоныс аудару әдісі бойынша болжам (30,287 мың адам); орташа өсу қарқынын пайдалана отырып болжам (25,113 мың адам); табиғи-механикалық қозғалысқа негізделген болжам (25,640 мың адам); екінші дәрежелі көпмүше (30,829 мың адам) және үшінші дәрежелі көпмүше (44,797 мың адам) негізіндегі болжам;

- 2100 жылға дейінгі халықтың демографиялық динамикасының, саны мен құрамының, жас топтары бөлінісінде демографиялық көрсеткіштердің және демографиялық құрылымның өзгеруінің болжамы, олардың негізінде өмір сүру ұзақтығының, туудың, өлімнің, ерлер мен әйелдердің арақатынасының, халықтың демографиялық ауыртпалығы мен қартаюының өзгеруінің негізгі тенденциялары әзірленді;

- Қазақстанның өңірлері бойынша 2050 жылға дейінгі жынысы мен жас топтары бойынша халық санының болжамдары орындалды;

- мемлекеттік жоспарлау жүйесін реформалау шеңберінде әзірленген Қазақстандағы көші-қон процестерін реттеудің институционалдық-құқықтық базасындағы кемшіліктер, көші-қон саясаты тұжырымдамасының нормативтік әдістемелік құжаттардың талаптарына сәйкес келмеуі; көші-қон процестерін реттеу саласындағы процестер мен құбылыстарды талдау әдістерінің жеткіліксіз пайдаланылуы анықталды;

- бағдарламалық құжаттардағы нақты және болжамды көші-қон көрсеткіштерін талдау негізінде көші-қон саясатының алдына қойылған міндеттерді толыққанды қамту, оларды бағалау әдіснамасын әзірлеу, нысаналы индикаторларға қол жеткізу тұрғысынан көрсеткіштерді таңдау сапасына баға берілді, индикаторлардың кеңейтілген тізбесі ұсынылды;

- Қазақстанның демографиялық әлеуеті мен кадрлық әлеуетін нығайтуға ықпал ететін көші-қон саясатының бағыттары айқындалды, оның ішінде көші-қон процестерін реттеудің параметрлері мен құралдарын қамтитын институционалдық-құқықтық базаны жаңғырту және сапасын арттыру, көші-қон ағындарын бақылауды күшейту, оған қарсы іс-қимыл білікті жұмыс күші мен жастардың кетуі, жоғары білікті шетелдік жұмысшыларды тарту, ұлттық жоба жоспарларының, орталық мемлекеттік органдардың және өңірлердің даму жоспарларының сақталуын қамтамасыз ету үшін нысаналы индикаторлар тізбесі ұсынылды.

- жиналған картографиялық материалдарға талдау жасалды және Қазақстан Республикасы өңірлерінің аумағына картографиялық векторлық деректердің редакциясы жүргізілді, топографиялық және басқа карталар негізінде Қазақстан Республикасының аумағына, геоақпараттық платформада векторлық деректер (әкімшілік-аумақтық бірліктер) жасалды.

- ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері, бағдарламалық іс-шаралар, жарияланымдар, енгізулер туралы ақпарат орналастырылды.
<https://project.ieconom.kz/>

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және енгізу.

Екінші кезеңде (2022ж.), 2021 жылғы 15 қарашадан 2022 жылғы 1 қарашаға дейінгі кезеңді қоса алғанда, 41 мақала жарияланды, оның ішінде: Scopus, Web of Science сілтеме деректер базасында индекстелген басылымдарда 4 мақала, оның ішінде 2 мақала – Q2 (SCOPUS, Social Sciences 90 percentile, Demography 67 percentile); Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің Білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті ұсынған басылымдарда 10 мақала; 5 мақала – басқа шетелдік дәйексөздер базаларында; Халықаралық және шетелдік конференция материалдарында 22 мақала.

Авторлық куәлік:

- Авторлық құрамдас туындымен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізіліміне мәліметтерді енгізу туралы куәлік / 2022 жылғы 21 сәуірдегі № 25328 (Қазақстан Республикасындағы халықтың өмір сүру сапасы мен денсаулығының әлеуметтік-демографиялық өзгерістерін модельдеу және болжау Қазақстанда цифрлық технологияларды енгізу)

Есеп ҚР БҒМ ҒК Экономика институты ұжымының базасында зерттеушілердің пәнаралық тобының құрамында орындалды, оның ішінде экономика, география, математика, физика-математика, заң ғылымдарының докторлары, PhD кандидаттары, география, жаратылыстану ғылымдары, экономика, әлеуметтану магистрлері, сондай-ақ докторанттар мен магистранттар.

Зерттеулерді орындауға Экономика институтының (Алматы қ., Астана қ. филиалы), Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Алматы), Сүлейман Демирел университетінің (Қаскелең), Тұран Университетінің (Астана қ., Алматы), "KIMEP" университетінің (Алматы), Асфендияров атындағы ҚазҰМУ (Алматы), Ресей Ғылым академиясы Орал филиалының Солтүстік Коми ғылыми орталығының Әлеуметтік-экономикалық және энергетикалық проблемалар институтының (Ресей, Сыктывкар) ғалымдары қатысты.

Аралық есеп экономика институтының Ғылыми кеңесінің отырысында талқыланды (№3 хаттама, 2022 жылғы 22 маусым). Жылдық есеп экономика институтының Ғылыми кеңесінің шешімімен қаралды және бекітілді (хаттама №6, 6 қазан 2022 ж.).